

ПУБЛІКАЦІЇ

ВІД РЕДКОЛЕГІЇ

Збірник пропонує увазі читачів переклад повісті з української історії класика румунської літератури Георге Асакі, який походить з м. Герци теперішньої Чернівецької області (див. "Питання літературознавства" Випуск 5 (62). — С. 139-156.).

Георге Асакі

КНЯЗІВНА РУКСАНДА

(Історична повість)

З румунської переклав Микола БОГАЙЧУК

Найбільшою серед славнозвісних воєн античного світу, що породила знаменитих героїв і першу епічну поему¹, була троянська кампанія греків, котру вони здійснили через одну красуню тих вікопомних часів. Відтоді багато чого змінилося у світі, кохання в наші дні не має такого впливу на долю народів. Сьогодні війни ведуться тільки заради придбання нової території, або збереження якогось режиму чи правлячої династії. Однак Молдова, наче друга Троя, може бути останнім прикладом завзятої боротьби через таку ж прегарну царівну, як і легендарна Єлена Лакедомонянка, але, без сумніву, ще вродливішу.

В середині XVII століття господар² Молдови Василь Лупу, відновивши мир і порядок у країні, зайнявся розвитком своїх благородних починань: кордони вітчизни були захищені від зазіхань ненаситних сусідів; розумне управління допомогло залікувати наслідки минулих воєн, а правосуддя, спираючись на справедливі закони, охороняло права власності. Цей правитель возводив богоугодні заклади і народні школи, примножуючи свої багатства на розробці мінеральних джерел. Він був у змозі покрити всі необхідні витрати на утримання пишного двору, найбільшою окрасою якого була його численна і славна сім'я. Від шлюбу господаря з магометанкою — принцесою-черкесою, принади котрої змусили його знехтувати навіть вірою, народилося дві доньки, які своєю вродою й обдаруваннями затьмарили всіх своїх сучасниць. Слава про їх красу розійшлася по всіх усюдах. Старша вийшла заміж за головного воєначальника Речі Посполитої князя Радзівілла, а Руксанда, що була

¹ Перекладено за виданням: Г.Асаки. Опере алесе Кишинзу, Шкоала советикэ, 1957.

© Богайчук М.А.

вродливішою за свою сестру, причарувала серце одночасно аж п'яти іноземних королів і принців. Проте батько не наважувався віддати перевагу жодному з них. Через політичні погляди і різні вірування було досить важко зробити вибір.

В той же час сусідство Польщі та її зв'язки з Молдовою зрештою змусили князя віддати свою доньку за найбільш хороброго і блискучого польського лицаря двадцятидворічного принца Корибута, який здивував світ героїчними вчинками і військовою доблестю. Незважаючи на цю чарівну принаду, Руксанда, за звичаями своєї вітчизни, воліла до одруження особисто познайомитись з цим молодим шляхтичем.

В розпал даного зволікання син одного знаменитого козака, що народився на берегах Борисфена³, куди теж долинула слава про незвичайну принаду Руксанди, наважився запропонувати їй свою руку і серце. Він задумав дістатися тасмно до Молдови, щоб побачити невідому красуню, яка запалила в ньому непереможне кохання. Під виглядом торговця юнак пересікає степ, переходить Дністер і Прут, прибуває до Ясс, де скоро трапляється нагода переконатися в правдивості чуток. Це трапилося саме вербної неділі. Князева сім'я якраз була у церкві Трьох Святителів. Аби привернути увагу Руксанди, молодий козак, пробравшись крізь натовп, передає їй букет гілок верби, в якому князівна, повернувшись з храму, виявила записку такого тасмничого змісту: "Той, кому небо тебе судило, дарує тобі цей символ своєї пристрасті і клянеться одружитись з тобою або вмерти". Потім, не гаячи часу, юнак виходить із церкви, верхи на коні мчить через ліс, прямуючи на схід до берегів Дніпра. Всі намагання князівни відгадати гордого сміливця були марними. Руксанда подумала, що це міг бути тільки Корибут, сміливий розум якого вигадував і не такі дивовижні речі. Вважаючи, що в особі удаваного торговця познайомилася з нареченим, і побачивши, що він такий відважний і прегарний, князівна віддає йому свої симпатії, від чого раніше утримувалась за наполяганням батька.

Цим закоханим був Тиміш — син славнозвісного Богдана Хмельницького, керманича козаків з-понад Дону. Повернувшись до рідної домівки, він повідав батькові про своє палке кохання і рішучість здобути руку князівни. Однак складне становище України,⁴ що в ті часи залежала від Польщі, не дозволяло Богданові зайнятись сердечними справами сина, хоча з політичної точки зору він вважав їх багатообіцяючими для своєї сім'ї.

Заради корони Польщі колишній кардинал Ян Казимір відмовляється від папської тіари й одружується з удовою по своєму братові, короля Владислава. Але у тогочасних обставинах королевичу бракувало досвіду, аби управляти державою. Запорізькі та донські козаки з точки зору мови і віри були більше русинами, ніж поляками. Водночас польська шляхта пригнічувала їх з нечуваною жорстокістю. Не раз козаки повставали, аби здобути привілеї, але будь-яка скарга навалювалася на них ще страшнішим гнітом. Дика розправа якогось шляхтича над дружиною і сином Богдана⁴ перетворили вірного слугу

Речі Посполитої в непримиренного ворога. На заклик гетьмана піднялося все козацтво, що сп'яніло від обурення і жадало помсти. Богдан з булавою в руці, єдиним знаком його достоїнства, незабаром стає на чолі 300-тисячної армії. Шляхетські ополченці, виставлені проти повстанців, були розгромлені. Польща, Україна і Малоросія схилились перед силою Богдана; і кримські татари приєднались до нього, щоб розтрощити Республіку...

Аби приборкати цю жакливу різню, поляки виставили 40-тисячне військо і ризикнули зійтися із козаками під Пилявцями⁵, але, раптово впавши в паніку, ганебно покинули поле бою і віддали в руки козаків республіку, яка втратила кращик генералів і багатьох знатних магнатів, що знемагали у полоні в Богдана.

Перед лицем такої грізної небезпеки король Польщі не бачив іншого шляху до врятування, як розпочати мирні переговори. Тим часом принц Корибут, якого не збентежив навіть нищівний розгром, відважився на все, лише б зірвати вкладання ганебного миру. З ватагою відчайдушних вояків він зненацька увірвався в козацький табір. Сталася нечувана розправа над козаками; Богдан, щоби помститися ворогам, відступив на Україну із залишками своєї армії. Король знову спробував апелювати до гетьманової розсудливості, сподіваючись якось згладити зрив перемир'я, але грізний гетьман звелів піддати жорстокій смерті польських повноважних послів. Цим Богдан остаточно переконав шляхту, що тільки сила зброї може врятувати Річ Посполиту. Доклавши всіх зусиль, поляки зібрали під знамена віри всю націю, старих і молодих, усіх, хто міг тримати зброю. Цвіт благородної шляхти очолив цю досить численну армію. Ополченців благословила сама королева зі своєю вишуканою свитою, в складі якої перебував і паж на ім'я Мазепа, добре відомий в ті часи більше амурними пригодами, ніж бойовими подвигами; згодом, в ході тривалої війни між Петром Великим і Карлом XII, королем шведським, він став гетьманом тих самих козаків, проти яких нині збирався показати свою військову відвагу. Нетерплячий Корибут першим розпочав баталію ним же затіяної війни. Із загоном молодих запальних шляхтичів він зненацька напав на супротивника під Вишневецем, де знаходився його маєток. Богдан знову об'єднав під свої знамена Україну, Малоросію і кримсько-татарського хана. Цим численним загонам вояків удалося зі всіх боків обложити польський табір. Старий козак запропонував супротивникам свободу за умови, що вони видадуть Корибута. Ян Казимір, довідавшись про цю нову поразку, негайно вирушив визволяти своє військо. А гетьман Хмельницький, доручивши татарському ханові, подальшу облогу ворожого табору, рушив навстріч королю. Після дводенної битви поляки були розсіяні; лише розсудливість, сміливість і красномовство Яна Собеського⁶ дали йому можливість знову зібрати армію навколо кримського прапора, але ці чудеса мужності й самопожертви виявились марними. Поляки, знову оточені і розгромлені, опинилися перед дилемою: або загинути, або здатися в полон. Військова рада, зібрана Яном Казиміром на ходу, вирішила просити миру. В цих обставинах Богдан проявив чималу

великодушність; він передав королю свою приязнь, але запорукою угоди поклав на майбутнє такі умови: право утримувати козацьке військо в 40 тисяч чоловік; в місцях перебування козаків не повинно бути єзуїтів і євреїв; передача в руки козаків Корибута, їх найзаклятішого ворога, який погрожував стати в майбутньому ще страхітливішими. Цей молодий вояк, лицарству і доблесті якого ми не раз мали okazji дивуватися, вирішив звільнити короля від приниження – видачі козакам одного з найхоробріших воїнів своєї армії або від ганебного торжища за його життя. В цих обставинах він зволів як вийти з-під захисту корони, так і уникнути кари своїх ворогів. Скориставшись густим туманом, що покрив обидва табори в той момент, Корибут у супроводі декількох вершників блискавично вирвався із укріплення і збросю проклав криваву дорогу серед оторопілих козаків. Прорвавшись потаємними стежками в недалекий ліс, він неушкоджений досяг схилів Карпатських гір.

Тепер його повернення в Польщу стало неможливим. Перебираючи в душі тисячі планів, щоб помститися ворогам, Корибут був змушений зупинитись у чужих краях і дочекатись сприятливішої okazji, щоб прислужитись вітчизні. Його плани породичатися із сім'єю господаря Василя Лупу обіцяли, здавалось, омріяне здійснення цих сподівань; однак опинившись у становищі вигнанця, надто несхожим з його колишнім блиском, він не посмів компрометувати вірного союзника Польщі і вирішив дістатися до Молдови під чужим іменем. Обидві країни в ті часи були пов'язані таємним договором, оскільки їм загрожували як турки, так і татари та козаки. Останні невідгідні для Польщі події змусили Яна Казимира шукати нових союзників і зміцнювати дружбу зі старими. Тому він, перш ніж до Молдови дійшли вісті про його поразку, він поспішив направити туди гетьмана Мартина Калиновського, який, на підтвердження вічної дружби двох країн, повинен був вручити Василеві Лупу грамоту на польське громадянство. Корибут скористався цим випадком і, довірившись Калиновському, був узятий останнім під іменем Аргіра в польську службу. Посланців прийняли надзвичайно доброзичливо. Корибут, привабливість якого була рівна його хоробрості, незабаром став об'єктом загальних симпатій. Водночас його становище при дворі було досить проблематичним і вельми утруднювало одруження з Руксандою. Глибоко закохана в Тимоша, вона вважала, що любить Корибута. Спрямувавши всю силу ненависті на справжнього нареченого, вона прохала Аргіра розповідати про подвиги молодого польського принца; в той же час він сам, не розуміючи справжніх причин такої полум'яної пристрасті, викликаної, як йому здавалося, тільки його великою славою, аж ніяк не хотів стлумлювати цього кохання. До того ж Аргір боявся скомпрометувати себе, назвавши своє справжнє ім'я. Вісті, що таємно доходили до нього, посилювали його тривогу. Здоров'я Корибута, підірване у круговерті багатьох битв, тануло з дня на день. Саме ці обставини зшили князівський двір до думки, аби і після від'їзду польського посольства залишити його в Молдові. Господар Василь Лупу дуже зрадів, дізнавшись, що молодий поляк добре знає внутрішнє становище обох країн, і признав його

своїм радником.

Саме в цей час до Молдови дійшли чутки про тривожні події в Польщі і поразку Корибута; князівський двір співчував випробуванням Республіки, але в той же час не менше дивувався відвазі нового Орланда⁷, доля якого залишалась невідомою; деякі переповідали, що він, пробиваючись крізь козацький табір, загинув зі своїми хоробрими побратимами, інші запевнювали, що він, поранений, був схоплений і відправлений на береги Дону. Обидві версії хвилювали Василя Лупу і лякали Руксанду, котра вишукувала можливості врятувати свого коханого. Корибут радів цим спробам, але в той же час ще більше заплутувався у своїх планах. Позаяк він був одним із фаворитів князівського двору і його безперестанку розпитували про Корибута, то він змушений був змальовувати зовнішність свого знаменитого співвітчизника, розкривати його характер і подвиги. Стриманість, з якою Аргір виконував ці прохання, накликала на нього докори у байдужості і задрощах до героя.

Але складність його становища при дворі господаря не завадила йому скористатися у вільний час деякими приємними моментами.

Ця епоха стала для Молдови періодом реформ. Старослов'янська мова, що була запроваджена у церковному богослужінні та державних установах, замінюється румунською, а щоб закріпити статус цієї мови як державної, господар Василь Лупу видав указ, згідно з яким кожен мешканець Молдови зобов'язаний говорити і писати румунською. Корибут, який добре володів латинською мовою, за допомогою молдавських учителів настільки оволодів мовою Руксанди, що можна було подумати, наче цей молодий шляхтич прийшов не з поля битви, а з якої-небудь академії.

Корибут досить сумлінно вивчав рідну мову чарівної князівни, аби відкрити їй таємницю, котра досить тісно пов'язувала його як з Руксандою, так і з інтересами Польщі. Цю таємницю він не міг відкрити нікому іншому, навіть самому господареві, якого, напевно, здивувало б подібне відкриття.

Аргір обожнював ту, котра кохала його суперника, але й Руксанда не могла стримати невимушеної симпатії до непримиренного ворога свого загадкового нареченого. До того ж серця князівської родини і всього двору були підкорені не тільки здібностями і вихованістю молодого іноземця, але й його привабливим виглядом: бліде обличчя, котре оживляли чарівні голубі очі, висока статура і стрункий стан у черкеському вбранні, яке одягали придворні на честь князівни.

Поки Корибут нудьгував без діла, Богдан пожинав плоди своїх кровопролитних діянь. Аби здійснити заповітну мрію Тимоша, він вирішив за всяку ціну заволодіти для сина князівною, через яку пересварилось стільки преславних претендентів. Величезна ненависть до Корибута, прагнення всіх володарів, що вийшли з низів, злитися зі старою знаттю, бажання піднести престиж своєї нації і родини змусили Богдана Хмельницького реалізувати задумане одруження. Справа була не такою простою; сам гетьман очолив посольство, уповноважене укласти договір з Молдовою; в листах до Василя

Лупу він розкрив свої плани стосовно Тимоша і Руксанди.

Ця несподівана звістка приголомшила молдаван, бо вони так само боялися як дружби старого козака, так і його ворожнечі. Корибут, що запримітив у цих подіях загрозу своєму життю, вирішив на деякий час покинути князівський двір. Перед від'їздом він настирливо переконував господаря Молдови у своєму добровільному від'їзді до Польщі і обговорював з ним можливі заходи щодо протидії Богданові. Виїхавши із Сучави, Корибут подався в гори, де сподівався заодно поправити своє підірване здоров'я.

Богдан, залишивши на Дністрі козацький корпус, прибув до Сучави з численною свитою. Багатства Молдови, її родючі землі, блиск князівського двору і, насамперед, краса Руксанди змусили гетьмана докласти всіх зусиль, щоб здійснити свої плани. Однак даремно він витрачав весь свій дипломатичний хист, аби переконати Василя Лупу в користі політичного союзу, такого природного для двох єдиновірних націй в епоху, коли народи розділяла релігійна ворожнеча⁸, даремно клявся він від імені переможного козацтва приєднати назад до Молдови землі аж до Серафінців, що колись належали їй на лівобережжі Дністра. Але ні ці пропозиції, ні безсилля Польщі, про що він говорив господареві Василю, не змогли переконати останнього забути взяті обов'язки, які пов'язували його з цією країною. Молдавський господар залишався непохитним і, щоб виграти час, заявив Богданові, що нічого не може вдіяти без згоди Порти.

Подвійно ображений відмовою, що зачіпала його інтереси і збільшувала кількість його ворогів, розгніваний гетьман покинув Сучаву і, щойно перейшовши Дністер, направив на Молдову 40 тисяч козаків на чолі з гетьманом Дорошенком і численні загони татар, що шукали здобичі. Поляки, які досить тривалий час були зайняті поповненням своїх останніх втрат, не мали ні часу, ні засобів для врятування свого союзника; отож молдавани, на яких супротивник напав зненацька, хоча й учинили відчайдушний опір ворогові, були все-таки побиті і заперлися у Хотинській і Сорокській фортецях. Аби уникнути ще більшої поразки, Василь-воєвода прийняв знову висунуті Богданом умови, зобов'язавшись через два роки по тому віддати заміж Руксанду за Тимоша.

У лаконічному і малослівному трактаті 1651 року, підготовленому латинською мовою самим Богданом, за Василем Лупу залишився молдавський трон, були викладені умови весілля, визначений посаг Руксанди в розмірі 600 тисяч талерів (тобто 9 мільйонів лей⁹), а молдаванам заборонялося допомагати полякам.

Змушений прийняти умови договору, Василь Лупу все ж не втрачав надії, що в майбутньому відкине нав'язані йому обов'язки. Та й поляки, розуміючи важливість цих подій, котрі могли рішуче вплинути на їх власну долю, всіма засобами намагались ослабити новий союз. Особливо докладав усіх зусиль зять господаря маршал Радзівіл, аби зруйнувати угоду, яку вважав ганебною для інтересів своєї батьківщини.

Найбільше страждала Руксанда, бо вважала себе причиною всіх нещасть, які загрожували рідній вітчизні. Адже вона не тільки втрачала обраного її батьком нареченого, якого покохала ще з дня таємничої короткої зустрічі, але й усвідомлювала неминучість фатального одруження з гнобителем Молдови та її сім'ї. Будучи безсилою змінити хід цих подій, вона стала шукати заспокоєння у лоні церкви.

Корибут, переховуючись у горах, аби не потрапити в руки Богдана, скористався можливістю щоб вивчити край і мову молдаван, котрих поляки називали волохами, виводячи коріння останніх від італійців (тобто стародавніх римлян). Йому не був байдужим народ звитяжців, пастухів і землеробів, який протягом сімнадцяти віків, будучи закинутим за 300 миль від Риму в гущу ворожих племен, в'оточенні недругів, зумів у незчисленних боріннях зберегти свою мову, звичаї і ту любов до землі і зброї, котра була джерелом звитяги його славних пращурів і допомагала йому зберегти залишки незалежності Молдови в епоху, коли інші нації впали на коліна перед могутністю османів.

Найперше Корибут попрямував до витоків річки Молдови, у Карлі-Дави (Кирилбаба) відвідав срібні копальні, а також рудники Бистриці, де цигани-золотарі добували багато дорогоцінного металу, який вони потім продавали і платили податки. Деякий час він провів у фортеці Байя, населеній трансільванськими сасами, які ще з XI століття видобували там золото, і цим ремеслом сприяли оживленню економіки і піднесенню громадського добробуту.

Часто навідувався він до верховинців, гірських мисливців, котрі, подібно до кельтських бардів, примушували могутні скелі луною відгукуватися на героїчні пісні, що збереглися з часів хоробрих прадідів.

Усамітнившись згодом у скит, тихий побожний притулок, що прикрашав мальовничі схили Карпатських гір, зайнявшись своїми справами, новизна яких частково умиротворяла біль його полум'яного серця, Корибут зненацька так захворів, що ледве не впав з ніг; одужання тривало досить довго, і в ході наступних подій він не міг бути корисним Молдові ні мудрими порадами, ні своєю хоробрістю.

Саме в той час, коли Василь Воевода сповістив Корибута про жакливі біди краю, маршал Радзівілл також передав йому деякі новини, котрі вселяли надію. Так він довідався про великі приготування Польщі, яка прагнула відімести козакам за останню свою поразку. Радзівілл кликав Корибута на батьківщину, щоб своїм несподіваним поверненням підняв дух армії короля Речі Посполитої і нагнав страху на ворога. Приємні новини прискорили одужання хворого, він вирушив у дорогу, щоб зустрітися з господарем Василем і обміркувати з ним спільні дії проти Богдана. В той час Василь Воевода перебував у Сороках на Дністрі; він мав намір на власні очі спостерігати за наступними подіями і мріяв скористатися ними, аби позбутися такого нестерпного ярма. Часу було обмаль. Корибут пустився в

дорогу верхи на коні в супроводі лише одного зброєносця. Подолавши скелясті гори, вершники під вечір виїхали на берег Сучави саме там, де вона впадає в Сірет. Корибут переправився через обидві ріки, але замість рушити на ніч у подальшу дорогу, він, охоплений важкими думами, звалився на перепочинок під старезним дубом. З глибокого сну його розбудив віддалений гул. Подорожник скочив на ноги, оглянувся навкруги. Небо і земля, здавалося, сперечалися між собою. Останні промені сонця ще золотили верхів'я гір, які чітко виднілися на пурпурному небосхилі; перші мерехтливі зорі навівали спокій, але якийсь дивний стогін з верхів'їв Сірета віщував збурення природних стихій.

Незабаром річка, котра своїм вузьким руслом текла у зловісному спокої, почала хвилюватися, збуджуючи розгойдані вітром піністі хвилі, які швидко наростали від дощових хмар і талих гірських снігів.

Пройшло небагато часу, як вода розлилася по рівнині страшним потоком, який ніс вирвані з коріннями дерева, жалюгідні халупи і зірвані млини. Щоб врятуватися від грізної небезпеки, мешканці навколишніх сіл, чоловіки і жінки, тримаючи на руках малюків і святі ікони, сповнюючи околицю криками і плачем, змушені були шукати вищу місцину; водночас і тварини, яких гнав природний інстинкт небезпеки, з ревом збивалися звідусіль до купи, аби знайти порятунок біля людей. Цю грізну картину, яку посилювала нічна темрява, освітлювали перші промені місяця, що зійшов на сході; а Корибут разом зі своїм вірним зброєносцем миттю кинувся у бурхливі хвилі Сучави. Добравшись до місця, звідки доносилися плачі, він угледів закутану непритомну жінку, а поруч з нею старого монаха, що слізно й відчайдушно молився.

Опинившись у лабетах грізної стихії, ці нещасні люди мали загинути, бо, оточених водяними валами обидвох річок, їх ось-ось мала поглинути зловісна стихія. Корибут, чия не раз випробувана холоднокровність дорівнювала його доблесті, підняв жінку на руки і, миттю скочивши на свого сильного коня, кинувся назад крізь водяну стихію рік, які швидко виходили з берегів. Ревучі потоки навалювались один на одного, як це буває на морі під час шторму.

З того пам'ятного дня, коли Корибут пробився крізь ряди приголомшених козаків, він не пам'ятав себе у більшій небезпеці. Але вірний кінь і на цей раз виручив свого господаря і невідому жертву розбурханої стихії. Після важких випробувань Корибут, якому посприяли доля, вірний скакун і власна відвага, успішно подолав розливи рік і вибрався на берег, услід за ним зброєносець, що прилаштував за своїми плечима старого ченця, благання якого зливалися з ревом водяних хвиль. Аби убезпечитися від розливу рік, вершники дісталися на оточену деревами підвищену місцину, де Корибут поклав на землю дорожочинну ношу.

Кинувшись на крик допомоги, лицар не бачив іншої мети, окрім тієї, щоб порятувати християнську душу. Небезпека, яка нависла і над ним, не дала можливості йому розгледіти обличчя жінки; між тим під час ризикованої переправи вона прийшла до пам'яті. Її вбрання свідчило про те, що вона з

багатого роду. Яким же було здивування Корибута, коли він, піднявши з обличчя вуаль, упізнав у незнайомці князівну Руксанду! Біла, напівжива і стомлена, вона підвела на благородного рятівника свій погляд, силу котрого він не вперше відчував на собі.

Але по декількох миттєвих спогадах про причини цієї несподіваної зустрічі очі дівчини туманились печалю.

Стосунки між господарем Молдови та Аргіром були добре відомі Руксанді, і вона не сумнівалася, що цей хоробрий молодий поляк повинен користуватися дружбою свого знаменитого співвітчизника, тому відчула бажання і необхідність поділитися з ним своїми потаємними думками.

Зброєносець запалив багаття, а Руксанда, присівши біля вогню після короткої мовчанки, розповіла Аргіру подробиці подій, що сталися при дворі Василя Лупу після його від'їзду.

“Вам, добродію, відомі жорсткі пропозиції союзу й одруження, запропоновані нам варваром, що прибув із донських степів! Можете не сумніватися в зусиллях, з якими мій батько відкинув обіцянки і погрози грізного козака; я також відмовилась увінчати список його лютих перемог і не захотіла розділити долю бунтівника. Знаєте ви також і про ті жахливі наслідки його неприборканої владі, а також про те, як він розпочав проти моєї вітчизни страхіття війни.

Аби відвернути ще більше зло, мій батько, стурбований незмірними стражданнями Молдови, зрештою погодився віддати мене заміж за Тимоша.

Втративши будь-яку надію, я задумала покінчити з собою і цим врятуватися від небажаного одруження. Але розум підказав мені, що моя смерть викличе за собою загибель моєї родини та нові походи козацьких загонів і татарських орд, котрі неодмінно заллють кров'ю нашу землю, як це було вчинено стосовно Польщі. Ці гіркі обставини змусили мене не тільки переступити свою клятву (бо обіцяла вийти заміж за людину, котра вважає, що мене суїциду йому небо), але й зруйнувала надії благородного Корибута.

Зважившись для врятування вітчизни підкоритись силі, я сподівалася знайти втіху в молитвах, котрі допоможуть нести тягар моєї неласкавої долі. Цей намір я виконала, тільки помандрувавши до мощів святої Параскеви в Яссах.

Мій духівник, якому я призналась у своєму бажанні, дав згоду, незважаючи на свій похилий вік, супроводжувати мене. Біля східців святого олтаря, де три дні і три ночі лились мої сльози, я знайшла душевну мужність, необхідну для того, аби стійко переносити тягар моїх нещастя і деякі події більш радісного майбутнього. Я була близькою до мети і думала через два дні знову побачити свою рідню, але цьому перешкодила стихія, свідком якої стали ви, добродію, і з небезпекою для себе врятували мене від наглої смерті”.

Ця скорботна сповідь князівни раз-у-раз переривалася її зітханнями, і розчулений Корибут в думках клявся відістити жорстокому козакові.

Нам здається, що немає потреби нагадувати нашим читачам, що прибуття Тимоша до двору князя Молдови залишилося нерозкритою таємницею, і

Корибут поняття не мав, що несподівано для себе віддав своє ім'я і титули щасливішому суперникові.

Поки Руксанда говорила, Корибут відчував сильне бажання відкритися їй; але благородне серце впоралось із марнославством: кохання князівни було для нього дорожчим від слави. До того ж ще існували й перепони до такого признання. Чим більше Корибут відчував себе щасливим, сподіваючись одружитися на одній з найпрекрасніших і найдосконаліших жінок, тим більше він усвідомлював, що надто раннє розкриття таємниці могло зашкодити його власним інтересам, а також інтересам Речі Посполитої. Він вважав, що, відкрившись Руксанді, посилить її почуття до нього, але цим же створить і нові ускладнення, котрі стануть на заваді виконанню задумів, пов'язаних з незалежністю його батьківщини, достоїнством імені і надіями на власне щастя.

Звичайний земний коханець, спокушений рідкісною (????) вірністю, проявленою до нього, на шляху до блаженства міг би знехтувати пересторогами розуму, однак справді великий дух, народжений для подвигів, не міг пожертвувати заради кохання ні інтересами вітчизни, ні жаждою слави.

Ці достойні благородного серця мотиви змусили нашого героя стримати в його рішучості порив почуття і продовжити обрану ним перед Руксандою роль Аргіра. Але якщо кохання він змушений був приховувати, то полум'я помсти вже відкрито палало в його очах. Покликавши у свідки Бога, він переконав князівну у тому, що день розплати близький: ось устане з могили принц Корибут, Польща відмістить за свою ганьбу і врятує Руксанду від ненависного ярма; а чистота і богобоязливість дівчини стануть запорукою її щасливого майбутнього.

Поки тривала ця бесіда, на пагорбі зібралися місцеві аборигени, котрі покинули свої хати через повінь. Корибут, побачивши, що його панна у безпеці, попрощався з нею і пообіцяв, що незабаром вона про нього почує; а на згадку про несподівану зустріч князівна подарувала йому мереживну хустку, яку він з того часу, як амулет, носив біля серця. Затим він продовжив свою мандрівку і до того ж з такою поспішністю, що прибув у Сороки до воєводи Василя раніше, ніж Руксанда завершила свою подорож. Корибут, передавши Василеві Лупу листа польського короля, одночасно повідомив йому зміст депеші від Радзівілла, в якій йшлося про великі приготування Яна Казимира до нової війни. Окрім 100 тисяч шляхтичів, він спорядив 50-тисячний корпус німецьких найманців, які раніше билися під прапорами Валленштайна і Монтекулі¹⁰. Аби запалити поляків духом католицизму, папа Іннокентій X з великою помпою надіслав посольство, яке урочисто вручило королю освячені шпагу і шолом, а його дружині – золоту троянду.

Корибут, зі свого боку, наполягав, щоб господар Василь Лупу збільшив військо для протистояння буджакським татарам і у повній готовності вичікував зручного моменту, коли зможе рішуче відкинути нав'язані йому бунтівником обов'язки. Порозумівшись з господарем Молдови стосовно

спільних інтересів, Корибут залишив його, перейшов Дністер біля Хотина і незабаром опинився на землях власного маєтку, який був настільки запущений, що гоноровитий шляхтич ще більше запалився люттю проти козаків.

Богдан Хмельницький проводив у цей час досить розважливу політику. Він не тільки закликав рабів до свободи, а злидарів до збагачення, але й виношував плани здійснити хрестовий похід проти католицизму, запросивши з цією метою допомоги в султана і благословіння у Константинопольського патріарха. Магомет IV дарує йому титул князя України, а патріарх надсилає освячену шаблю і реліквії через архієпископа Корінфського у супроводі декількох афонських ченців¹¹, один з яких згодом став міністром Богдана. Коли, з одного боку, підтримка православного владики зміцнила рішучість козаків, а з іншого – дивна поява Корибута вселила в поляків новий ентузіазм, тим більший, що героя вважали давно загиблим, поява шляхтича для багатьох очевидців здавалася чудом. Як Казимір і всі магнати осипали графа знаками пошани. Він об'їздив усю країну, всюди надихав католиків на нову війну; заклики до зброї розносилися від берегів Дону до Карпатських гір. Різні народи, що населяли ці обширні простори, піднялись на боротьбу, і 30 червня 1651 року обидві армії, а краще сказати – обидві нації стояли одна проти одної, готові до битви. Корибут першим наніс нищівний удар супротивнику; перемога тривалий час мов би вагалася між панами і рабами, однак в решті-решт татари похитнулися під стрімкою навалою польської кінноти. Богдан, який намагався вернути їх назад на поле битви, був схоплений татарським ханом і відправлений до Криму як бранець. Козаки проявили чудеса звияги; більша частина з них загинула, а рештки повстанців сховалися за Доном. Корибут настоював на переслідуванні, аби добити заколотників у їх гнізді, однак поляки, що перемогли, поспішно розійшлися; козаків же розсіяла поразка.

Здавалося, що війна завершилась без того, аби господар Молдови не порушив бодай один із своїх обов'язків, прийнятих ним за договором з козаками. Полон Богдана і втеча Тимоша звільнили Руксанду від шлюбної обіцянки. Звістка про повернення Корибута на батьківщину справила сильне враження на Руксанду; вона це сприйняла як чудо, послане Богом за її страждання і смиренні молитви.

Виконавши два своїх заповітних бажання, тобто помстившись за знеславлення Польщі і поламавши стосунки Руксанди з Тимошем, Корибут уже під своїм справжнім ім'ям вирішив відновити старі зв'язки з господарем Василем Восоводою і нагадав йому про свій намір обвінчатися з Руксандою; сп'янілий від щастя, він вирішив утаємничити перед князівною своє незвичайне перетворення і призначив приїзд до Молдови на наступну весну, коли приведе в порядок свої справи, аби нарешті відсвяткувати весілля.

Однак взимку Польща, яка здобула блискучу перемогу, куплену величезними жертвами, знову поринула у внутрішні чвари і розгульні застілля; в цей час двір молдавського господаря готувався до весілля, блиск

якого повинен був зрівнятися з тріумфуванням обох сусідніх народів.

Тим часом Тиміш, який у цій катастрофі втрачав і політичну кар'єру, і Руксанду, доклав усіх зусиль, аби силою золота викупити в татар свого батька, котрий з глибини Криму спішно взявся збирати залишки розбитого війська. Він переконував козаків, що їх поразка пояснюється тільки невірністю татарів і коли вони знову візьмуться за зброю, поляки будуть знищені. Ці слова запалили у козаків відчайдушну мужність, і незабаром Богдан знову зібрав під свої знамена численну армію. Одночасно, виношуючи інші плани, гетьман України звернувся до Яна Казимира з мирними пропозиціями, отже час минав у безкінечних переговорах і ненастанних сутичках з обох сторін. Ця непостійність долі, котра, здавалося, грала щастям трьох народів, знову піддала Молдову жорстоким випробуванням. Однак Руксанда все більше почала вірити в щасливу зорю Корибута, і ніщо не могло похитнути князівну у її сподіваннях на світле майбутнє. Молодий герой, у свою чергу, розумів, що його честь, а також спільні інтереси вимагають якомога швидше вивести Руксанду зі стану, який залишав Тимоші певні надії на майбутнє.

Прихід весни наближав момент, коли повинна була вирішитися доля одного серця, що знало в ті часи лише тривоги кохання. За присиланням весільних подарунків, які свідчили про блиск польського принца, мав прибути й сам Корибут. Між тим, з іншого боку, в зв'язку із закінченням договірної відстрочки, Тиміш також отримував право на руку своєї нареченої. Аби випередити суперника він вирішив сам піти на Молдову на чолі 100 тисяч козаків і татар. Ця звістка знову розпалила глибоку ненависть Корибута; прагнучи знешкодити ворога, що якимось чудом відроджувався після всіх поразок, він поспішив перекрити Тимошеві дорогу з допомогою 40 тисяч шляхтичів. Це зіткнення відбулося біля Батівців, недалеко від берегів Дністра.

Зіткнення не було схожим на битву, котрою керують холоднокровні генерали; це був смертельний герць заклятих ворогів. Кинувшись у саме пекло м'ясорубки, Корибут замановав Тимоша на двобій, але в ту мить, коли він ось-ось мав накинутись на супротивника, стріла, пущена якимось татариним, що борсався серед вбитих вояків, смертельно поранила шляхтича. Мужній дух тримав його в сідлі; пришпорюючи коня, поляк прокладав собі дорогу, що відняло у нього останні сили; він звалився на землю, так і не добравшись до Тимоша. Загибель ватажка посяяла паніку серед поляків, незабаром вони були оточені й переможені. Загинули відбірні лицарі із оточення Корибута, серед них хоробрий брат Яна Собеського. Після цього жакливого побоїща Тиміш наказав урочисто поховати свого суперника, і висока могила накрила прах того, хто подвигами своїми заслужив у сучасників ім'я нового Орланда. Так у розквіті літ загинув цей славний герой. Його союз з Молдовою міг би мати важливі наслідки для неї, тим значніші, позаяк нащадки графа згодом піднімалися на польський престол.

Після всіх цих подій Василь Лупу, не бажаючи завдати ще більшого горя нещасній доньці, збирався відмовитися від своєї обіцянки. Але молдавські

бояри, налякані несподіваною перемогою козаків і прагнучи відгородити країну від нового кровопролиття, причиною якого міг би стати подальший спротив Руксанди, вмовляли господаря не вдаватися більше до бойових зіткнень армій і погодитися віддати доньку заміж за переможця.

Тепер уже ніщо не заважало здійсненню бажань Тимоша. Військовий посланець повідомив господаря про наближення нареченого до кордонів Молдови; отже син Богдана, залишивши військо на березі Дністра, на чолі тисячі своїх найкращих вершників попрямував до Ясс, де після приготувань мало відбутися весілля. На цей раз супутниками Тимоша були не дикі козаки, котрі раніше наводили страхіття всюди, де проходили, а друзі, приємні кавалери, життєрадісні пісні яких разом з їх мирною поведінкою і щедрістю душі викликали довір'я у тамтешніх мешканців Молдови.

Дізнавшись про загибель Корибута і появу Тимоша, Руксанда впала у відчай, вона готова була перенести мученицькі страждання. Зустріч з нареченим знову випала на страсний тиждень, і згадка про ту вербну неділю тільки посилювала переживання князівни. Як жертва, що чекала свого кінця, вона провела напередодні того фатального дня в сльозах і молитвах.

За дві години їзди від Ясс, на правому березі Прута, є рівнина під назвою Цецора¹², відома з давніх часів як перемогами так і поразками молдаван. Ось тут і розмістив Тиміш свій невеликий табір, аби приготуватись і на другий день увійти в столицю Молдови.

Ледве перші сонячні промені освітили землю, господар Василь Лупу разом з Руксандою і всією родиною у супроводі блискучої свити відправився до церкви Трьох Святителів. Нараз уздовж річки, що зволожує улоговину, виникло щось подібне до лісу, який рухався у бік міста; ліс швидко наближався, і ось весь простір перед собором укрила сотня зелених смerek, котрі несли вершники, що сховались під їх гіллям. Тиміш, найбільш вродливий серед прибулих, весь у сонячному вбранні, вийшов наперед, тримаючи в руці замість шаблі пухнасту гілку верби, з якою і зайшов до храму; його зустріли митрополит і господар Лупу, що тримав Руксанду за руку. Тріумфуючий Тиміш схилив голову перед тією, за яку вперто боровся і переміг; він подав їй вербу, промовивши слова: *"Той, кому небо тебе судило, дарує тобі нині руку та ім'я"*.

Руксанда, мовби прокинувшись зі сну, впізнала чарівні риси обличчя, що відбилосся глибоким коханням в її серці; князівна впізнала слова, що безперестанку бриніли в її мріях. Вірність дівочого серця увінчалася щасливим роз'ясненням цілого ряду випадковостей, настільки значущих, наскільки і незвичайних; однак ні вона, ні її сім'я так і не змогли збагнути таємниці, яка ще продовжувала приховувати всю цю драму.

Але ось вірний зброносець Корибута, котрого господар просив передати Руксанді останнє "Прощай!", знайшов засіб, аби пробитися до неї і вручити їй мережану хустку, подаровану князівною лицареві в день, коли той врятував її від наглої смерті на знак глибоких симпатій до нього. Тільки тепер Руксанда

зрозуміла, що Корибут під іменем Аргіра провів у Молдові тривалий час свого невільного вигнання.

І перш ніж насолодитися своїм щастям, Руксанда щиро оплакала передчасну смерть великодушного і хороброго Корибута; вона не могла без душевного хвилювання згадувати, що чарівність і слава цього імені керували нею у важких обставинах, і що самим життям вона зобов'язана цьому сміливцеві. Саме тому до кінця своїх днів Руксанда благословляла пам'ять польського героя.

Весілля цих двох щасливих, Руксанди і Тимоша, відбулося 2 червня 1652 року і тривало три дні зі справді царським блиском. Серед яскравих видовищ і розважальних ігор свято прикрасив бойовий турнір. Змагання вершників (козаків і славних військовою майстерністю мешканців молдавських кодр¹³) проходили у долині Фрумоаса¹⁴. Змагались також човнярі на водах тутешнього Фрумоаського озера; це давало підставу говорити про Ясси як місто, що стоїть на мальовничому березі річки.

Монастир Фрумоаса своїм найменуванням так само береже пам'ять про князівну Руксанду, чия казкова врода привела до жорстокої війни двох достославних лицарів тієї епохи.

1. Матся на увазі знаменитий твір давньогрецького поета Гомера "Іліада", в якому зображена війна між греками і троянцями, що виникла, за легендами, через те, що троянський царевич Паріс викрав Елену Прекрасну – дружину царя Спарти Менелая.
2. Господар – князь, глава держави, керманич Молдови.
3. Борисфен – давня назва Дніпра.
4. Мова йде про чигиринського підстаросту Чаплинського, котрий засік до смерті сина Хмельницького і вбив його дружину.
5. У битві біля с. Пилявці у вересні 1648 року Б.Хмельницький наголову розгромив польсько-шляхетське військо. Це була блискуча перемога гетьмана України, в результаті якої були визволені Поділля і Волинь!
6. Ян Собеський (1629-1696) – майбутній король польський, прославився як визволитель Відня від турецької облоги (1683). Воював з турками і на території Молдавського князівства.
7. Йдеться про героя поеми відомого італійського поета епохи Відродження Лудовіко Аріосто (1474-1533) "Несамовитий Орlando" (1532).
8. Натяк автора на Берестейську церковну унію 1596 року та її наслідки.
9. Лей – грошова одиниця в тодішній Молдові.
10. Валленштайн і Монтекулі – відомі австрійські полководці XVII ст.
11. Афон – свята гора на північному сході Греції, де розташований всесвітньвідомий православний монастирський комплекс, в т.ч. руський монастир Св. Пантелеймона (XI ст.). На Русі користувався великою популярністю, один з першовитоків українського чернецтва.
12. Цецора – село в Румунії біля Ясс, де 17 вересня 1620 року польська армія під командуванням гетьмана Станіслава Жолкевського була дощенту розгромлена турками й татарами; сам Жолкевський загинув. У цій битві брав участь і потрапив у турецький полон Богдан Хмельницький.
13. Кодри – дрімучий ліс у Молдові.
14. Фрумос – гарний; у монастирі Фрумоаса деякий час мешкали Тиміш і Руксанда після одруження.